

Lehoczki Bernadett

A Chávez-éra Venezuelában: bel- és külpolitikai alternatívakeresés

Bevezetés

Hugo Chávez (1954–2013) halálával lezárult egy korszak Venezuela politikai életében, melynek értékelése mindenképp időszerű, még ha egyes kérdésekre – az idő rövideje miatt – lehetetlen is válaszolni. A legtöbb forrás által „ellentmondásos” figuraként leírt Chávez komoly nemzetközi médiafigyelem közepette vitte végig közel másfél évtizedes elnökségét, a venezuelai választók összesen négyszer erősítették meg hatalmában,¹ szakítva elődjei bel- és külpolitikai irányvonalával új modellt és lehetőségeket keresett Venezuela számára. Chávez hatalomra jutása és elnöksége azért is érdekes példa a társadalomtudós számára, mert Venezuela a megválasztását megelőző évtizedekben a demokrácia „mintapéldánya” volt Latin-Amerikában, az elmúlt évtizedben viszont a források többsége a demokrácia „hanyatlásáról”, erodálásáról számol be az országban. Ez egyfelől annak bizonyítéka, hogy a térségben igenis gyökeret verhet a reprezentatív demokratikus berendezkedés, másfelől arra is rámutat, hogy a liberális demokratikus politikai rendszer nem feltétlenül egy evolúciós folyamat vége, ahogyan azt sokan feltételezik, lehetséges a „visszaút”, az alternatívakeresés.

A Chávez-éra értékelése rendkívül átpolitizált téma, ami nehezíti az objektív képzalkotást. Jelen tanulmány célja inkább annak felderítése, miért kerülhetett hatalomra és maradhatott ilyen sokáig elnök Chávez, illetve milyen bel- és külpolitikai változásokat hozott az elnöksége. Ahogyan látni fogjuk, a chávez-i bel- és külpolitika koherens egységet alkotott, hasonló elvek mentén formálódott. Ennek megfelelően a tanulmány három fejezetre tagolódik: az első a megválasztáshoz vezető utat mutatja be, a második Chávez politikai elképzelései és retorikája mentén a legfontosabb belpolitikai változásokat térképezi föl, míg a harmadik a chávez-i külpolitika legfőbb

¹ Az 1998-as elnökválasztáson a szavazatok 56,2%-át szerezte meg, az 1999-es alkotmány értelmében 2000-ben újabb elnökválasztást írtak ki, ahol a szavazatok 59%-át gyűjtötte be, 2006-ban 75%-os részvétel mellett 62,84%-os győzelmet aratott, 2012-ben pedig 80%-os részvétel mellett a szavazatok 55,08%-át szerezte meg. Forrás: Noticias24: *Estas son las 14 elecciones de la administración de Hugo Chávez*. 2010. <http://www.noticias24.com/actualidad/noticia/173997/estas-son-las-14-elecciones-de-la-administracion-de-hugo-chavez/>, illetve Luis Prados: *Chávez logra un cuarto mandato como presidente para estar 20 años en el poder*. El País. 2012. október 9. http://internacional.elpais.com/internacional/2012/10/07/actualidad/1349633710_923402.html

elemeit mutatja be és magyarázza. A pozitív és/vagy negatív jelzők helyett fontosabb annak megértése, milyen folyamatok „termelték ki” a Chávez-jelenséget,

mire válasz az ő színre lépése és milyen regionális és globális hatásai lehetnek politikájának. Ennek megválaszolásához a venezuelai eseményeken túl igyekszem bemutatni a latin-amerikai háttérfolyamatokat is, hogy komplex képet kaphassunk a Chávez-éra sajátosságairól.

Chávez hatalomra jutásának háttere

Hugo Chávez az V. Köztársaság Mozgalom (Movimiento V (Quinta) República, MVR) támogatásával 1998-ban nyerte meg először a venezuelai választásokat, a leadott voksok 56,2%-át begyűjtve.² Elnökké választásának hátterében kettős folyamatot kell látnunk: Chávez hatalomra jutása egyfelől szerves része az ún. latin-amerikai újbaloldali fordulatnak, másfelől logikus következménye a korábbi évtizedek venezuelai politikai-gazdasági folyamatainak – a kettő kiegészíti egymást, párhuzamos vizsgálatuk elengedhetetlen a Chávez-éra megértéséhez.

Hugo Chávez megválasztásának regionális jelentőségét adja, hogy a latin-amerikai újbaloldali fordulat első képviselője, az ezredforduló után ugyanis egy sor, kampányában hasonló célokat hangoztató elnökjelöltet választottak meg a térségben. Latin-Amerikán belül is alapvetően a dél-amerikai szubkontinensen domináns politikai fordulat mögött a korábbi két évtized folyamatait kell látnunk: a nyolcvanas évek adósságválságát követően a kilencvenes éveket a nemzetközi pénzügyi intézetek (elsősorban az IMF és a Világbank), illetve az Egyesült Államok által diktált ún. neoliberális strukturális reformok határozták meg. E reformok azzal az ígérettel kerültek bevezetésre, hogy az ún. washingtoni konszenzus³ előírásait követve a szabadpiaci nyitás rövid úton integrálja a latin-amerikai országokat a világgazdaságba, az állam kivonulása a gazdaságból pedig a társadalom számára korábban nem látott lehetőségeket teremt majd. Mindez azon a feltételezésen alapult, hogy alapvetően az állam gazdasági szerepvállalása tehető felelőssé a nyolcvanas évek adósságválságának kibontakozásában, így annak lebontása automatikusan elhozza a felzárkózás lehetőségét. A strukturális reformok kettős eredményei jól ismertek, területi korlátok miatt nem is térünk ki rájuk részletesen, de három tényezőt ki kell emelni a későbbi folyamatok megértéséhez.

Latin-Amerikában történelmi-strukturális tényező a társadalmi egyenlőtlenség, ami a reformok bevezetésekor különösen súlyos méreteket öltött a nyolcvanas évek katasztrofális gazdasági mutatói miatt. Ráadásul a latin-amerikai társadalmak szerkezete egyébként is rendkívül töredezett képet mutat (etnikailag, képzettségben,

² Noticias24, *i. m.*

³ A “washingtoni konszenzus” kifejezés John Williamson (1937–) amerikai közgazdász nevéhez fűződik, és egy 10 pontos sztenderdizált reformcsomagra utal, amely az adósságválságtól sújtott fejlődő államok gazdasági talpraállítást és világgazdasági integrációját célozta, mindenekelőtt makrogazdasági stabilizációval, gazdasági nyitással és a piaci szereplők részvételének támogatásával.

stb.), aminek eredményeként a szabadpiac realitása a társadalom további szakadását hozta: a kihívásokra rugalmasan reagálni tudók számára komoly hasznot, a képzetlen, szegény tömegek nagy része számára viszont teljes kilátástalanságot eredményezett. A másik tényező, az előzőből következően, hogy a strukturális reformokból való gyors (egy bő évtized alatt lezajló) kiábrándulás a gazdasági irányváltásnál messzebb hatott, szélesebb kereteket öltött: a társadalom jelentős része a politikai elit lecserélését, egyes helyeken (például Venezuelában) a korábbi politikai játékszabályok felülírását támogatta,⁴ vagyis a gazdasági kihívásokat sok helyen politikai krízis kísérte. Harmadrészt, mivel a neoliberais ortodoxia modellje szorosan összekapcsolódott a globalizációval, a kapitalizmussal és az Egyesült Államokkal, az ún. újbaloldali fordulat szereplői mindezek elleni határozott fellépést ígértek – különböző eszközökkel és retorikával, de hasonló indíttatásból –, innen a korábbiakhoz képest barátságosabb külpolitikai magatartás az USA-val szemben. Egyrészt céljuk volt a társadalom leszakadt rétegeinek kárpótlása, beemelésük a politikai döntéshozatalba, összességében egyenlőbb társadalmak megteremtése, másfelől alternatíva keresése a poszt-neoliberais korra. Utóbbi szorosan összekapcsolódik azzal a két évszázados, máig megvalósíthatatlan célkitűzéssel, hogy a latin-amerikai államok saját modellt találjanak politikai és gazdasági kihívásaik kezelésére. Ez magyarázza az újbaloldali vezetőket összefűző másik közös célkitűzést: a latin-amerikai összefogást, a regionális integráció mélyítését. Fontos tehát látni, hogy Hugo Chávez hatalomra jutása szélesebb latin-amerikai folyamatokba ágyazódik, ő maga pedig első képviselője volt a 2000-es éveket meghatározó politikai fordulatnak. Ugyanakkor a helyi, venezuelai sajátosságok sem hagyhatóak figyelmen kívül, amelyek magyarázó erővel bírnak a chávezi politika tartalmát illetően.

Venezuelában egy évtizedes katonai diktatúrát követően, 1958-ban írták alá a *Punto Fijo*-t (magyarul: Biztos pont paktum), amely meghatározta a következő négy évtized politikai folyamatait. A két legnagyobb párt, a szociáldemokrata AD (Acción Democrática) és a kereszténydemokrata COPEI (Comité de Organización Política Electoral Independiente) kötöttek egyezséget a stabil politikai berendezkedés érdekében: a katonaság politikai életből való teljes kizárása mellett szabad választások keretében a két párt képviselői váltották egymást a hatalomban, hogy stabil hátteret teremtsenek a kompromisszumos reformfolyamat zökkenőmentes véghezviteléhez.⁵ A Punto Fijo rendszer jelentősége abban áll, hogy bevezetésével Venezuela azon kevés latin-amerikai államok közé tartozott, amelyek „kimaradtak” a katonai diktatúrák politikai és társadalmi terrorjából (sőt, az ország a hatvanas-hetvenes években stabil politikai rendszere és kiegyensúlyozott gazdasági növekedése miatt a környező államok elvándorlóinak befogadjává vált), a nemzetközi közösség előtt pedig – Costa Ricához hasonlóan – egyfajta latin-amerikai minta-demokráciává nőtte ki magát. Bizonyítékul szolgált ugyanis arra, hogy a demokrácia képes gyökeret eresztetni a nyugati világon túl is, és egyértelműen pozitív változásokat hoz az ott élők számára: szabadságot,

⁴ Pía Riggirozzi: Social Policy in Post-Neo-liberal Latin America: The Cases of Argentina, Venezuela and Bolivia. In: *Development*. 2010. 51. évf. 1. sz. pp. 73-74.

⁵ Jeffrey R. Webber: Venezuela under Chávez. The Prospects and Limitations of Twenty-First Century Socialism, 1999-2009. In: *Socialist Studies: the Journal of the Society for Socialist Studies*. 2010. 6. évf. 1. sz. pp. 16-17.

kiszámíthatóságot és gazdasági növekedést. Mindemellett a hidegháború kontextusában az is fontos tényezőnek számított (főleg Washington számára), hogy a venezuelai rendszer igazolta: latin-amerikai politikai változás és társadalmi fejlődés nem csak a marxista-castroista úton lehetséges, hanem demokratikus keretek között is.⁶

És valóban, fennállásának első két évtizedében Venezuela dél-amerikai mintaállam volt: nem utolsó sorban a stabilan érkező kőolajbevételeknek köszönhetően erős állam épült ki, amely képes volt a társadalom egyes csoportjai közötti érdekelletéket és konfliktusokat feloldani, a redisztribúció eszközével az egyes csoportok gazdasági igényeit kielégíteni. A rendszer megformálójá, Rómulo Betancourt⁷ úgy tekintett az államra, mint eszköze a nemzet erőforrásainak külföldi kézből való visszavételéhez (a kőolajszektor államosítása 1975–1976-ban ment végbe), a társadalmi-gazdasági struktúrák megreformálásához és kiegyensúlyozott gazdasági növekedéshez.⁸ A kommunista politikai erők kizárása a hatalom gyakorlásából kényelmes megoldás volt a résztvevő konzervatívoknak és támogatta az Egyesült Államokkal kiépített baráti kapcsolatokat. A reprezentatív demokrácia e venezuelai – egyébként kétségkívül populista – formája azonban a gyakorlatban két párt politikai hegemoniáját eredményezte, a gazdasági elit jelentős politikai befolyása mellett, ily módon az évtizedek folyamán mind jobban távolodott a „képviselt” venezuelai többségtől. Ezt a folyamatot gyorsította, hogy 1983-ban Venezuelát is elérte az adósságválság, 1989-ben pedig Carlos Andrés Pérez elnök vezetésével – a fentebb vázolt latin-amerikai folyamatokat követve – megindult a strukturális kiigazítás programja. A reformok bejelentését követően tüntetések indultak Venezuela nagyobb városaiban. Az El Caracazo néven elhíresült zavargássorozat ellen a hatalom brutális elnyomással válaszolt: hivatalos források szerint is 300 halott és 1000 sebesült volt a mérleg.⁹ A gazdasági kihívásokat többek között az eredményezte, hogy a kormány képtelen volt reagálni a kőolajárak drasztikus csökkenésére, ráadásul a politikai korrupció nyilvánosságra kerülése is tépázta a központi hatalom tekintélyét és fokozatosan aláásta legitimitását. Miután 1993-ban Pérez elnök kénytelen volt távozni a hatalomból, Rafael Caldera populista jelszavakkal nyerte meg a választást – jelezve, hogy a neoliberais gazdaságpolitika „humanizálását” célzó társadalmi igény már ekkor

⁶ Anthea McCarthy-Jones – Mark Turner: Explaining radical policy change: the case of Venezuelan foreign policy. In: *Policy Studies*, 2011. 32. évf. 5. sz. pp. 552.

⁷ Rómulo Betancourt (1908-1981) venezuelai politikus, a „venezuelai demokrácia atyja”. 1945-1948-ig, majd 1959-1964-ig volt Venezuela elnöke, a szociáldemokrata *Acción Democrática* párt képviselőjeként. Nevéhez fűződik a venezuelai kőolajipar reformja, míg második elnöksége alatt Venezuela az OPEC alapító tagja lett. A róla elnevezett külpolitikai doktrína értelmében Venezuela nem ismert el katonai úton hatalomra jutott politikai rendszert, ami a következő évtizedekben a venéz külpolitika meghatározó alapelve lett és aminek eredményeként Betancourt Latin-Amerikában a demokratikus elvek és normák szimbólumává vált.

⁸ Benjamin Keen – Keith Haynes: *A History of Latin America*. 2004. Houghton Mifflin Company, Boston – New York, p. 498.

⁹ ICG: *Venezuela: Headed Towards Civil War?* Latin America Briefing No. 5. 2004. május 10. p. 3. Forrás: http://www.crisisgroup.org/~media/Files/latin-america/venezuela/040510_venezuela_headed_toward_civil_war.pdf

megjelent –, de folytatta elődje gazdaságpolitikáját.¹⁰ (A jelenség egyébként távolról sem egyedülálló, a kilencvenes években számos példát látunk arra, hogy latin-amerikai elnökjelöltek szociális ígéretekkel kampányolnak, majd hatalomra jutva szigorú strukturális kiigazítást követnek.)

Mindezek eredményeként az 1998-as választásra a társadalom jelentős része mélységesen kiábrándult a Punto Fijo rendszerből, az erodálódott kétpárti rendszer helyett a társadalom jelentős része igazságosabb, tiszta (korrupciótól érintetlen) politikai erőt kívánt a hatalomba. Hugo Chávez és az V. Köztársaság Mozgalom ezt a politikai vákuumot töltötte be, felismerve a venezuelaiak igényeit kampányában az addigi politikai rendszer átalakítását, igazságosabbá tételét ígérte, a szegények megsegítése és Venezuela autonómiájának visszanyerése mellett. Személyes sorsa, addigi politikai szerepvállalása hitelessé tudta tenni ebben a szerepben, így megválasztása nem tekinthető meglepő fordulatnak – ha nem ő, más politikai erő emelkedik ki és kap bizalmat a Punto Fijo romjain, a változás ekkor már elkerülhetetlen volt, Chávez „csupán” annak irányát és mélységét határozta meg.

Chávezi belpolitika: részvételi demokrácia, Bolívari forradalom és 21. századi szocializmus

Hugo Chávez belpolitikai lépéseivel kapcsolatban a szakirodalomban tárgyalt legfőbb kérdés, hogy demokratikus berendezkedés maradt-e vagy tekintélyelvű rendszert, netán diktatúrát épített ki? A legtöbb forrás, főként az angolszász szakirodalomban, egyértelműen a Venezuelában a korábbi évtizedekben működő reprezentatív demokrácia lebontásáról, erodálásáról beszél a chávezi érásban. Ennek kapcsán több kategóriát is említene a szerzők: választói demokráciát (ahol a választások ugyan demokratikusan zajlanak, de a politika gyakorlásában már nem érvényesülnek a demokratikus elvek), illiberális demokráciát (demokratikus és tekintélyelvű normák sajátos keveredése) vagy kompetitív tekintélyelvű rezsimet (működnek a formális demokratikus intézmények, létezik politikai versengés, de az tisztességtelen, mivel a rendszer a hatalmon lévők előnyét garantálja).¹¹ Más értelmezések szerint a Chávez-korszak forradalmat hozott Venezuelában, globálisan is új alternatívát jelent a kapitalizmussal szemben vagy olyan új rendszert épített ki, amit hiába is próbálunk létező sablonokba szorítani, mivel azoknak nem megfeleltethető.¹²

A demokrácia/nem demokrácia vita kapcsán a válasz alapvetően a demokrácia definíciójától függ. Mivel a nyugati szakirodalomban a demokrácia kifejezés tartalma azonosulni látszik az ún. nyugati típusú demokráciával, a chávezi Venezuelát sokan

¹⁰ John Peeler: *Building Democracy in Latin America*. Boulder, London, 2009. p. 207.

¹¹ Scott Mainwaring: From Representative Democracy to Participatory Competitive Authoritarianism: Hugo Chávez and Venezuelan Politics. In: *Perspectives on Politics*, 2012. 10. évf. 4. sz. pp. 959.

¹² Özgür Orhangazi: *Contours of Alternative Policy Making in Venezuela*. Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst. Working Paper Series, No. 275. 2011 november. p. 2.

ennek fényében értékelik, és értelemszerűen arra a megállapításra jutnak, hogy a Punto Fijo idejéhez képest a venez politikai berendezkedés mára kevésbé demokratikus. Fontos hangsúlyozni, hogy Chávez maga nem is törekedett nyugati típusú demokrácia kiépítésére, mivel az szerinte automatikusan az elitek diktatúrájához vezet, ahogyan az – retorikája szerint – Venezuelában történt. A chávez-i retorika és gyakorlat az ún. részvételi demokrácia felé mozdította az ország politikai berendezkedését, ami azt jelenti, hogy a népfelség elvét követve a többség akarata érvényesül, a nép részt vesz a politikai döntéshozatalban, a reprezentatív demokrácia hagyományos intézményeinek kiegészítéseként vagy helyettesítőjeként.¹³ Az európai gondolkodók közül Jean-Jacques Rousseau politikai elképzelését tükrözi ez a modell, szemben John Locke a reprezentatív demokráciát megalapozó elméletével. Ennek megfelelően Chávez politikai lépéseit egyértelműen a venezuelai szavazók többségének támogatásával, sőt többszöri megerősítésével vitte véghez, míg növelte a korábban marginalizált társadalmi csoportok politikai részvételét, aktivitását. Vagyis a chávez-i Venezuela esetében inkább a demokrácia keretein belül történt változásról van szó.¹⁴ Az elmúlt másfél évtizedben Venezuelában rendszeres, nemzetközi megfigyelők által tisztességesnek ítélt választásokat tartottak, a politikai rendszer az 1999-ben impozáns többséggel (71%) elfogadott¹⁵ alkotmányban lefektetettek szerint működött, az ellenzék képviselői jelölthették magukat a választásokon. Ugyanakkor tény, hogy a fékek és egyensúlyok rendszere sérült, az állami média a központi kormányzat mellett vált elkötelezetté, míg az ellenzék kulcsfiguráit támadások érték (korlátozták őket személyes szabadságukban, elbocsátásokkal büntették őket, stb.).¹⁶ Mindezekon túl Chávez személyében, retorikájában, politikai attitűdjében nem illeszkedett a nyugati típusú demokráciákban megválasztott vezetők sorába – ráadásul több ízben kifejezetten ellenségesen nyilatkozott róluk és politikai rendszerükről (többek között George W. Bush amerikai, José María Aznar spanyol és Tony Blair brit vezetőkről).

Vitathatatlan, hogy a nyugati típusú demokrácia ismérvei sérültek Chávez alatt, de az okok megértéséhez és a rendszer értékeléséhez fontos figyelembe vennünk két szempontot. Az egyik, hogy a reprezentatív demokráciák alapja az állampolgárok feltételezett egyenlősége, és hogy a modellben a népet képviselő elitek kezében összpontosul a politikai hatalom.¹⁷ A rendszer azért tud működni az azt „kitermelő” országokban, mert ugyan az állampolgárok teljes egyenlősége sehol nem teljesülhet, a nyugati társadalmakban ez a feltétel – Latin-Amerikához és a fejlődő világ túlnyomó többségéhez képest mindenképpen – politikai és gazdasági téren is jobban, kiegyensúlyozottabban érvényesül. Mindemellett az ott meglévő társadalmi bizalom és politikai képviselet lehetővé teszi, hogy bár a politikai döntéseket az elit soraiban hozzák, a többség azt elfogadja, illetve megvannak az eszközei/csatornái ahhoz, hogy a politikai elitet adott döntésük megváltoztatására kényszerítsék. Ezzel szemben a latin-amerikai államokban a szegénység, a társadalmi egyenlőtlenség, valamint a

¹³ Kirk A. Hawkins: Who Mobilizes? Participatory Democracy in Chávez's Bolivarian Revolution. In: *Latin American Politics and Society*, 2010. 52. évf., 3. sz. p. 32.

¹⁴ John Peeler, *i. m.* p. 3.

¹⁵ Noticias24, *i. m.*

¹⁶ ICG: *Venezuela: Hugo Chávez's Revolution*. Latin America Report No. 19. 2007. pp. 11-16.

¹⁷ Peeler, *i. m.*, pp. 21-22.

képzettségben, város-vidék viszonylatban mutatkozó különbségek történelmileg meghatározóak, így a reprezentatív demokrácia alapja – az állampolgárok egyenlősége – nem tud megvalósulni, a „kintlévők” és „bentlévők” párhuzamos jelenléte, az etnikai különbségek, vagyis általában a társadalom heterogenitása lehetetlenné teszi a kiegyensúlyozott politikai képviselőt; mindez a nyugati értelemben vett demokratikus berendezkedés történelmi-strukturális akadályának tekinthető Latin-Amerikában.

A másik szempont venezuelai sajátosság, és pedig a Punto Fijo rendszer jellegével függ össze. A chávez-i demokrácia minőség romlását a legtöbb szerző a korábbi évtizedekhez viszonyítja, vagyis a Punto Fijo rendszert működő reprezentatív demokráciaként állítja be. Ezt a képet árnyalni érdemes, hiszen – ahogyan fentebb láttuk – a kétpárti berendezkedés nem jelentett valódi politikai képviselőt, pláne nem részvételt a társadalom jelentős része számára. Ráadásul az első két évtizedben (1959–1979) a ma élesen támadott populista redisztribúció ugyan lojálissá tette a legtöbb társadalmi csoportot, de a második két évtized (1979-1998) a politikai vezetés és a társadalom teljes elszakadását, elidegenedését hozta. Ebből a perspektívából a chávez-i rezsimit inkább, mint kísérletet és a korábbi évtizedek folyamataira a társadalom igényeit tükröző válaszadást érdemes tekinteni. Célja nem a képviselői demokrácia „javítása”, tökéletesítése volt, hanem annak lecserélése egy új, a helyi viszonyoknak megfelelőbb modellre, amit az új politikai vezetés, tekintettel a politikai reprezentáció hiányára, a részvételi demokráciában vélt megtalálni.

Véleményem szerint ezért a chávez-i rezsím kritikáját nem feltétlenül a liberális reprezentatív demokrácia perspektívájából érdemes megfogalmazni, sokkal inkább az ígért részvételi demokrácia érvényesülése mentén. Bár Chávez sokat tett a korábban a hatalom soraiból kizártak politikai és társadalmi aktivitásáért (erről lásd később), a „népet” gyakorlatilag az őt támogatókra szűkítette, demokráciáját a választásokon mellette állókra építette (a szavazók 55-65%-a), míg az ellenzékét gyakorlatilag kizárta abból. Éles „mi” és „ők” dichotómiája a közösséget és a népet állította szembe az elit, az oligarchia csoportjával.¹⁸ Vagyis nyíltan igyekezett felcserélni a szerepeket a Punto Fijo időszakához képest, ami ugyan érvényes társadalmi igényt elégített ki, de nem tudott túllépni azon a kihíváson, hogy a társadalom egészét integrálja a politikai rendszer működésébe.

Hugo Chávez politikájának kulcsmotívuma volt Simón Bolívar örökségének az ápolása, sőt újraélesztése. A latin-amerikai függetlenségi háborúk hőse a venezuelai (és latin-amerikai) nacionalizmus ikonja, akinek meg nem valósított elképzelései máig hatnak a latin-amerikai politikai gondolkodásra. A bolívari eszme már a Chávez és más katonai vezetők által a kilencvenes évek elején létrehozott MBR-200 mozgalomban megjelent, majd 1999-ben az új politikai vezetés Bolívar-i Venezuelai Köztársaságra változtatta az ország nevét.

A chávez-i retorika a 19. századi latin-amerikai történelem három alakját (Bolívar mellett Simón Rodriguezt és Ezequiel Zamorát) a venezuelai forradalom három

¹⁸ Juan Eduardo Romero – Yessica Quiñonez: El pensamiento socio-político de Chávez: discurso, poder e historia (1998-2009). In: *Cuadernos Latinoamericanos*. 2010. 21. évf. 38 sz. p. 27.

gyökereként azonosította. Simón Bolívar Európában nevelkedett, liberális gondolkodó volt, aki – hasonlóan az Egyesült Államok alapító atyáihoz – a kormányzás köztársasági formáját támogatta, ugyanakkor – a latin-amerikai helyi sajátosságokra hivatkozva – elutasította a föderális berendezkedést és centralizált, egységes kormányzást javasolt az új latin-amerikai államoknak.¹⁹ Mindezen túl a bolívári eszme az elmúlt kétszáz évben legtöbbször hangoztatott eleme a dél-amerikai összefogás szükségessége, ami – garantálva az amerikai kontinens belső egyensúlyát – az Egyesült Államok ellenpólusaként szolgálhatna. A bolívári elképzelés mellett Rodríguez a tömegek oktatásának jelentőségét hangsúlyozta, illetve kiemelte, hogy az európai minták követése helyett Venezuelának a saját útját kell járnia. Zamora 19. századi kiemelkedő katonai szereplőként kerül a képbe, ő a katonaság és a nép (akkor parasztság) egységét szimbolizálja. A chávezi retorika igyekezett párhuzamot vonni a 19. századi kihívások és a mai politikai-gazdasági dilemmák között, az említett három figura bevonásával, a rájuk hivatkozással pedig kontinuitást és legitimitációt keresett. Az ő elképzeléseik jól kivehetőek a chávezi politika rendszerében: a szabadságot és egyenlőséget ígérő társadalmi szolidaritás párosul a regionális együttműködés szorosabbra fonásának igényével és erős antiimperialista attitűddel. Chávez a Bolívári forradalmat polgári-katonai mozgalomként definiálta, ahol a nép és a fegyveres erők együtt, hasonló célokért dolgoznak (ily módon „visszaengedte” a katonaságot a politikába) és mindezen túl a politikai és gazdasági problémák olyan eredeti megoldási módjait keresik, amelyek kifejezetten a latin-amerikai (és venezuelai) sajátosságoknak felelnek meg.²⁰

Hugo Chávez retorikájában 2005 elején jelent meg a „21. századi szocializmus” jelszava, ami azóta is komoly vita tárgya. Sokak szerint tartalma bizonytalan és tisztázatlan, mások úgy vélik, új modellt, friss keretet nyújt a szocializmus eszméjének. Ami valóban újdonság a szocializmus 20. századi példáihoz képest, az a párt visszafogottabb szerepe és az alulról szerveződés, a társadalmi mozgósítás és részvétel megvalósítása. Utóbbi érdekében 2001-ben indultak az önkéntes, mindösszesen 2,2 millió venezuelait mozgósító ún. bolívári körök, majd 2003-tól további kezdeményezések igyekeztek garantálni a részvételi demokrácia feltételeit. A bolívári körök önkéntes szerveződések laza hálózatát adták, amelyek az alkotmány védelmét és az adott közösség érdekeit szolgálták, hűséget fogadva a bolívári eszmékhez.²¹ Ezen alulról szerveződő csoportokat egészítették ki az egészségügyet segítő szociális reformot támogató ún. Egészségügyi bizottságok, a nyomornegyedekben működő Városi Földbizottságok, majd 2005-től a népet/közösséget szolgáló ún. Közösségi Tanácsok, amelyek szintén önkéntesen szerveződtek, és kormányzati források szerint 8 millióan vettek részt bennük.²² Ezen szerveződések mellett, sokszor azokkal együttműködve indultak az ún. szociális missziók 2003-tól: a Barrio Adentro a közegészségügy, a Ribas, a Robinson és a Sucre missziók az oktatás területén

¹⁹ Pedro Sanoja: Ideology, Institutions and Ideas: Explaining Political Change in Venezuela. In: *Bulletin of Latin American Research*, 2009. 28. évf. 3. sz. pp. 401-402.

²⁰ *Uo.*, p. 406.

²¹ Kirk A. Hawkins, *i. m.* p. 36.

²² *Uo.*, p. 37.

működtek, míg a Mercal-lánc támogatott áron nyújtott élelmiszert a rászorulóknak.²³ A fenti szerveződésekben és missziókban való részvétel magas, a Közösségi Tanácsokban aktivizálódók és a legnépszerűbb missziókban (Barrio Adentro, Mercal) résztvevők aránya megközelíti a tradicionális civil társadalom legnépszerűbb fórumait (vallási szervezetek, tanár-szülő közösségek). A résztvevőket tekintve ezen kezdeményezések sikeresnek mondhatóak abban, hogy a társadalom azon csoportjait sikerült bevonni, mobilizálni, akik korábban a legkevésbé voltak szervezettek, tipikusan a szegények, a képzetlenek és a nők a Chávez idején indított kezdeményezések legnagyobb nyertesei,²⁴ ami persze nem meglepő, hiszen az említett törekvések szociális jellege miatt ők is voltak a legfőbb célcsoportok. Mindez persze azt is jelenti, hogy a missziókat igénybe vevők túlnyomó részt (bár a felmérések szerint nem kizárólagosan) Chávez-pártiak, vagyis politikailag a kormány mellett elkötelezettek.²⁵ Mindez – a vitathatatlanul erősödő társadalmi részvétel mellett – erősíti azon kritikus hangokat, melyek szerint Chávez alapvetően szavazatszerző motivációval vezette be a fenti kezdeményezéseket.

Milyen számbeli eredményeket hozott Chávez szociális politikája? A kérdés – relatív mérhetősége ellenére – vitatott, erre jó példa Francisco Rodríguez *An Empty Revolution* című cikke,²⁶ amelyben cáfolja a Chávez-kormány szociális sikereit, és amire *An Empty Research Agenda* címmel írt választ Mark Weisbrot,²⁷ tételesen cáfolva a Rodríguez által leírtakat. Összességében mégis azt látjuk, hogy még a kritikusok között is kevés szerző vitatja a Chávez-korszak szociális eredményeit. A leggyakrabban idézett adatok: 2003 és 2008 között a szegénységi ráta 54%-ról 26%-ra csökkent, míg az extrém szegénységben élők száma 72%-kal esett vissza. A társadalmi egyenlőtlenséget mérő Gini index is javult: az 1999-es 47-ről 2008-ra 41-re csökkent.²⁸ A CIA World Factbook szerint a szegénységben élők aránya 31,6%, míg a Gini index 39 (2011). A számbeli eredmények értékelésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a Chávez-éra eredményei hasonlóak a többi dél-amerikai állam 2003-2008 között elért sikereihez, amit egyfelől a hatalmon lévő kormányok szociális attitűdje, másfelől pedig a világpiaconyersanyagárak és -kereslet megugrásából fakadó többletjövedelem magyaráz. Venezuela esetében központi tényező a kőolajárak alakulása, hiszen a kőolaj a teljes export több mint 90%-át, míg a GDP 12 %-át adja.²⁹ A 2008-as világgazdasági válság legközvetlenebb hatása ennek kapcsán volt érezhető: míg a kőolaj világpiacon 2008 júliusában hordónként 147 USD volt, decemberre 32,4 USD-ra csökkent,³⁰ jelenleg (2013 nyara) 100 USD körül mozog. Míg a Chávez-kormány sikeresen hozta vissza a

²³ Margarita López Maya: Venezuela: once años de gestión de Hugo Chávez Frías y sus fuerzas bolivarianas (1999-2010). In: *Temas y debates*. 2010. október. pp. 207-208.

²⁴ Hawkins, *i. m.* p. 54.

²⁵ *Uo.*, p. 57.

²⁶ Francisco Rodríguez: *An Empty Revolution*, In: *Foreign Affairs*. 2008 március/április.

²⁷ Mark Weisbrot: *An Empty Research Agenda: The Creation of Myths About Contemporary Venezuela*. CEPR (Center for Economic and Policy Research), Washington. 2008 március.

²⁸ Mark Weisbrot – Rebecca Ray – Luis Sandoval: *The Chávez Administration at 10 Years: The Economy and Social Indicators*. CEPR (Center for Economic and Policy Research), Washington, 2009 február. p. 3.

²⁹ CIA World Factbook. Venezuela. Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ve.html>

³⁰ Jeffrey R. Webber, *i. m.* p. 38.

szociális kérdést a gazdaságpolitikai agendára, nem hozott strukturális átalakítást a gazdaságban, így nem tudta kiküszöbölni Venezuela régi kihívását, a gazdaság kőolaj-függőségét,³¹ ráadásul a kőolajszektor modernizálása, fejlesztése is elmaradt – egyfelől komoly összegeket emésztett föl az állami redisztribúció, másfelől a bizonytalan, gyorsan változó gazdasági szabályozás több külföldi befektető távozását eredményezte, igaz, maga Chávez is szívesebben látta külföldi állami vállalatok befektetéseit.

Ahogy a fentiekből is látszik, a Chávez-korszak nem tekinthető homogénnek, a szakirodalomban több szakaszolást is találunk. Az első évek (1999–2002) Chávez politikai hatalmának megszilárdításával teltek, az új alkotmánytól a 2002-es puccskísérletig. Az 1999-ben népszavazással elfogadott alkotmány széles támogatottsága azt jelzi, hogy Chávez támogatottságát jóval meghaladó társadalmi igény mutatkozott az 1961-es alkotmány újraírására. Az új alkotmány két területen hozott igazán újat: komoly előrelépést ért el a gazdasági, szociális és kulturális jogok terén, míg megerősítette az elnök politikai hatalmát.³² A Chávez-éra első intézkedései komoly ellenérzést váltottak ki az ellenzék soraiban, különösen a korábbi üzleti elit érezte érdekeit veszélyeztetve. A kőolajipari dolgozók sztrájkjából kinövő Chávez elleni 2002-es elvetélt puccskísérlet fontos fordulópont volt, összességében az elnök pozíciójának megerősödését és az ellenzék gyengülését hozta. A következő szakasz 2003-2008 közé tehető, és a Chávez-éra legsikeresebb időszakának, „aranykorának” mondható. Politikai sikerként értelmezhető Chávez győzelme a 2004-es visszahívó referendumon és a 2006-os elnökválasztáson mutatott nagyarányú támogatottság, a 2007-ben létrehozott chávez-i ernyőpárt (Venezuela Egységes Szocialista Pártja, Partido Socialista Unido de Venezuela, PSUV) pedig egy szervezetben fogta össze a venezuelai baloldalt, kiiktatva az esetleges riválisokat. Ezekben az években a fentebb már vázolt szociális eredmények mellett (nyilván azokat lehetővé is téve) komoly gazdasági növekedést látunk, míg a kormány komoly lépéseket tett a szociális gazdaság kiépítésében. Ezt követően azonban, 2008 és 2012 között egy lassú hanyatlás tanúi lehettünk, amit alapvetően a gazdasági világválság indított el. Nem sikerült úrrá lenni a gazdasági kihívásokon, különösen a munkanélküliség és az infláció súlyosbodott, a szociális mutatók esetében a korábbi évek gyors javulása megtorpant, komoly méreteket öltött a társadalmi bűnözés. Mindez a 2012-es választásokra már az eredményekben is megmutatkozott: 80%-nál magasabb választói részvétel mellett Chávez a szavazatok 55,08%-át tudta megszerezni.³³ A korábbiakhoz képest gyengébb eredmény mögött azt is látnunk kell, hogy a korábbi választásokhoz képest az ellenzék komoly egységet mutatott, ráadásul jelöltjük, Henrique Capriles³⁴ új arcnak számított a venezuelai politikai életben, nem az „elhasználódott és korrump elit” tagja volt. Érdekes megfigyelni, hogy kampányában középpontba helyezte a chávez-i szociális vívmányok

³¹ Dömény Zsuzsa: Chávez tizenkét éve. In: *Egyenlítő*, 2012. 10. évf. 2. sz.

³² ICG, *i. m.* pp. 5-6.

³³ Prados, *i. m.*

³⁴ Henrique Capriles Radonski (1972–) venezuelai jogász, politikus, 2000-ben a Primero Justicia párt alapítója, 2000 és 2008 között polgármester, majd 2008-tól Miranda állam kormányzója volt. 2012 februárjában nyerte meg az ellenzéki előválasztásokat, így 2012 októberében indulhatott Chávezzel szemben a venezuelai elnökválasztáson.

továbbvitelét – gazdasági-szociális téren egyfajta kompromisszumként a brazil modell követését javasolta.

Végül, néhány gondolat arról, mely tényezőknek köszönhető Chávez ilyen hosszú politikai hatalmon maradását: 2012 őszi megválasztásával 2019-ig (mindösszesen húsz évig) maradhatott volna hatalmon. Három tényezőt érdemes kiemelni: Chávez kitűnő politikai érzékeléssel reagált a társadalom csalódottságára, igényeire a kilencvenes évek végén, hitelesen lépett föl a „nép atyja/megmentője” szerepben. Ki kell emelni személyes karizmáját és rendszeres kapcsolatát a választókkal: egyfelől mindig aktív kampányt folytatott a választások előtt, másfelől hetente jelentkező TV- és rádióműsorai állandó jelenlétet biztosítottak számára a venezuela mindennapokban. Harcos, néhol agresszív retorikája sikeresen tartotta lendületben és mozgósította híveit. Végül, de nem utolsósorban érdemes megemlíteni mesztic származását. A népszámlálási adatok szerint a venezuelai népesség 67%-a magát mesztic vagy kevert származásúnak vallja, így Chávez – fehér, indián és fekete felmenőivel – könnyen azonosította magát a „néppel”, amikor pedig az ellenzék „széles szájú majomként” utalt rá,³⁵ az a társadalom nagy részében visszatetszést keltett.

Chávezi külpolitika: multipoláris világrend, regionális szolidaritás és szociális hatalom

Chávez előző fejezetben vázolt politikai elképzelései köszönnek vissza elnökségének külpolitikai lépéseiben. Hasonlóan a belpolitikához, itt is új szereplők kerülnek pozícióba: a külügyi apparátus szinte teljes lecserélésére került sor az első években,³⁶ aminek eredményeként a Külügyminisztérium és a külképviseltek alapvetően Chávezhez hű politikusokkal töltődtek fel. Emellett a „mi” és „ők” ellentétpár szembeállítását itt is éles retorikával működtették, csak a „mi” Latin-Amerikát és a latin-amerikaiakat (szélesebb értelemben a világ kizsákmányolt és elnyomott népeit), az „ők” pedig az imperialista hatalmakat, mindenekelőtt az Egyesült Államokat jelentette, kiegészülve az egykori európai gyarmatosítókkal. A szociális dimenzió itt is meghatározó volt, a venezuela külpolitikai törekvések átítatódtak a fejlődés támogatásával. Mindebből következik, hogy Chávez alapvető külpolitikai célkitűzése volt a fennálló nemzetközi rendszer forradalmi átalakítása, a fejlett és fejlődő államok viszonyának kiegyensúlyozottabbá tétele, a kizsákmányoltak felzárkóztatása és pozícióba emelése.

Mindez jól tükröződött a chávezi multipoláris világrend elgondolásában: öt régiót (Afrika, Ázsia, Európa és a két(!) Amerika, Észak és Dél) jelölt meg a globális hatalom jövőbeli pólusaiként,³⁷ amivel célja volt Venezuela szuverenitásának erősítése, illetve az ország külpolitikai és külgazdasági kapcsolatainak diverzifikálása. Mindez jól illeszkedett, mondhatni egybeesett az ezredforduló utáni latin-amerikai külpolitikai célkitűzésekkel, hiszen a térség politikai vezetői mind határozottabban fordultak a

³⁵ Webber, *i. m.* p. 22.

³⁶ McCarthy-Jones – Turner, *i. m.* pp. 556-557.

³⁷ Uo., p. 557.

multipolaritás, a diverzifikáció és a regionális összefogás irányába, hogy Latin-Amerika önálló, autonóm szereplőként jelenhessen meg a nemzetközi porondon.

A latin-amerikai egység – a bolívari elképzeléseket követve – központi gondolat volt a chávez-i külpolitikában. A regionális szolidaritás eszméje az ALBA (Bolívari Alternatíva Amerika számára, Alternativa Bolivariana para las Americas; majd 2009-től Bolívari Szövetség Amerikánk Népei számára, Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América) megalakításával vált kézzelfoghatóvá. Az eredetileg kubai–venéz együttműködés célja az volt, hogy alternatívát mutasson a neoliberais szabadkereskedelmi egyezmények mellett; a mára nyolc tagúvá³⁸ bővült integráció főként szociális programokat szervez, mindenekelőtt az oktatás, az egészségügy, a mezőgazdaság és a sport területén.³⁹ Fontos megjegyezni, hogy 2007-ben a tagok új szervezeti felépítésről döntöttek, aminek eredményeként megalakult a Társadalmi mozgalom tanács⁴⁰ – így a szervezet kilépett a szigorú kormányközi keretből és a civil társadalom szereplőit is bevonta működésébe, jól illeszkedve a 21. századi multilateralizmus sokszereplős rendszerébe.

A chávez-i külpolitika egyértelmű sikereként könyvelhető el, hogy több éves tárgyalássorozatot követően 2012-ben a MERCOSUR (Déli Közös Piac, Mercado Común del Sur) teljes jogú tagjává válhatott. Ennek jelentőségét adja, hogy az 1998-as Ushuaia-i jegyzőkönyv értelmében kizárólag demokratikus berendezkedésű államok lehetnek tagok, így módon Dél-Amerika két jelentős állama, Brazília és Argentína is demokráciának minősítette Chávez rendszerét.

Az ezredfordulón túl az ALBA mellett további regionális tömörülések is létrejöttek a térségben: 2008-ban írták alá a brazil kezdeményezésre felállított Dél-Amerikai Nemzetek Uniójának (Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR) alkotmányos szerződését, amely a megfelelő számú ratifikációt követően 2011 márciusában életbe lépett, azzal a céllal, politikai, gazdasági, szociális és kulturális integrációs teret hozzanak létre a tagok részvételével. A hosszabb távú célként teljes dél-amerikai szabadkereskedelmet, közös útlevelet és valutát megjelölő szervezet keretében 12 Tanács működik,⁴¹ köztük a dél-amerikai választások tisztaságát ellenőrző Választási

³⁸ Az ALBA tagállamai: Venezuela (2004), Bolívia (2006), Ecuador (2009), Nicaragua (2007), Kuba (2004), Dominika (2008), Antigua és Barbuda (2009), valamint Saint Vincent és a Grenadines (2009).

³⁹ Lehoczki Bernadett: Latin-Amerika és Brazília az átalakuló világrendben. In: Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán: *Az átalakuló világrend küszöbén*. 2013. Publikon, Pécs. p. 264.

⁴⁰ Thomas Legler: The Chávez Effect, In: Andrew F. Cooper – Jorge Heine: *Which Way Latin America? Hemispheric Politics Meets Globalization*. United Nations University Press, Hong Kong. p. 236.

⁴¹ Dél-Amerikai Energia Tanács, Dél-Amerikai Védelmi Tanács, Dél-Amerikai Egészségügyi Tanács, Dél-Amerikai Szociális Fejlesztési Tanács, Dél-Amerikai Infrastrukturális Tanács, Dél-Amerikai Tanács a Kábítószer világproblémájáról, Dél-Amerikai Gazdasági és Pénzügyi Tanács, az UNASUR Választási Tanácsa, Dél-Amerikai Oktatási Tanács, Dél-Amerikai Kulturális Tanács, Dél-Amerikai Tudományos, Technológiai és Innovációs Tanács, Dél-Amerikai Tanács az Állampolgári Biztonságért, Igazságért és a Szervezett Bűnözéssel szembeni együttes fellépésért.

Tanács, amelynek első missziója a 2012-es venezuelai elnökválasztás volt.⁴² 2011-ben, Caracasban alakult meg a teljes latin-amerikai térséget – 33 szuverén államot – felölelő Latin-amerikai Államok Közössége (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños, CELAC). A CELAC a dél-amerikai politikai párbeszéd legfőbb fóruma kíván lenni, emellett célkitűzése a régóta áhított latin-amerikai egység megvalósítása, a regionális ügyek „kézbevétele” és az USA kontinensen belüli ellensúlyozása.⁴³ Venezuela mindkét szervezet aktív résztvevője, mindezen túl 2007-ben házigazdája volt Dél-Amerika első regionális energiaügyi találkozájának. Chávez mindvégig a dél- és latin-amerikai energiaügyi integráció elkötelezettje volt: komoly szerepet vállalt a 14 karibi állam által aláírt Energiaügyi Együttműködési Megállapodással életre hívott Petrocaribe (2005), a dél-amerikai állami kőolajvállalatok stratégiai együttműködését támogató Petrosur, az andoki országok kőolaj- és energiavállalatainak szövetségét célzó Petroandina (2005) kezdeményezésekben.⁴⁴ Mindezen túl 2007-ben javaslatot tett – az OPEC mintájára – egy dél-amerikai gáztermelő kartell létrehozására (OPEGAS SUR)⁴⁵ – igaz, egyelőre konkrét eredmény nélkül.

Összességében Venezuela az elmúlt bő évtizedben tagadhatatlanul a latin-amerikai egység elkötelezett híve és építője volt, szövetségben Brazíliával, Argentínával és Mexikóval. Még ha eltérő retorikával és eszközökkel vagy akár eltérő vízióval is lépnek föl ezen államok a regionális egység mellett, egy mind határozottabban formálódó, mind konkrét kereteket kapó latin-amerikai összefogást szorgalmaznak közösen, ami összességében hitelt és támogatást nyújt Chávez külpolitikai elképzeléseinek.

A latin-amerikai összefogás gondolata – már Bolíviánál is – az egyensúlyban lévő kontinens igényével párosult: az egységes Latin-Amerika legyen az „Északi Kolosszus” ellensúlya a nyugati féltekén. Cháveznél mindez egy rendkívül határozott, retorikájában kifejezetten konfrontatív USA-ellenességként jelent meg, amely azonban nem megválasztásához, inkább a republikánus G. W. Bush hivatalba kerüléséhez és a 2001. szeptember 11-ei eseményekhez köthető. Chávez kezdetektől fogva az USA afganisztáni fellépése és a terrorizmus elleni háború éles kritikusa volt, kettős mércével és a belügyekbe való be nem avatkozás hegemón politikájával vádolva Washington, míg a Bush-kormány idején (2001-2009) az amerikai vezetés regionális „destabilizáló tényezőnek” tekintette Chávezet.⁴⁶ A kétoldalú viszony elmérgesedésében további fordulópontot jelentett a 2002-es venezuelai puccskísérlet, mivel az Egyesült Államok azonnal elismerte a Pedro Carmona vezette új kormányt. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a gazdasági kapcsolatokban mindkét fél pragmatikusnak mutatkozott, mivel az Egyesült Államok a venezuelai kőolaj legfőbb felvevőpiaca

⁴² Az UNASUR hivatalos honlapja: www.unasursg.org

⁴³ Alejandro Rebossio: Latinoamérica vuelve a confiar en sí misma para superar la crisis. *El País*, 2011. december 4. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2011/12/04/actualidad/1323033823_947974.html

⁴⁴ A Petrocaribe hivatalos honlapja: www.petrocaribe.org

⁴⁵ Legler, *i. m.* p. 231.

⁴⁶ Webber, *i. m.* pp. 14-15.

(részesevé 40% körül van),⁴⁷ és kölcsönös érdekük ennek fenntartása. A szakirodalom a „soft balancing” (puha kiegyensúlyozás) kifejezéssel utal Chávez USA-politikájára, miszerint egy állam, katonai erő hiányában, valamely erősebb hatalom külpolitikai célkitűzéseinek megghiúsítására tesz erőfeszítéseket.⁴⁸ Venezuela esetében ez egybeesik a regionális törekvésekkel (az ALBA, mint az USA által javasolt FTAA (Össz-amerikai Szabadkereskedelmi Övezet, Free Trade Area of the Americas) ellenjavaslata született meg) és a multipoláris világrend építésével, amennyiben olyan – a venéz külpolitika számára korábban ismeretlen – partnerekkel kezdett aktív kapcsolatépítésbe, amelyek szintén a multipoláris világrend szószólói és/vagy az Egyesült Államokkal több ügy kapcsán is konfrontálódtak. Regionálisan Kuba és Bolívia, globálisan pedig Irán, Kína, Oroszország és Fehéroroszország Venezuela legfőbb új partnerei. Chávez fontos külpolitikai eszközként használta az ország OPEC-tagságát, Iránnal belső tengelyt alkotva a termelés visszafogása és az árak emelése mellett szólalt föl.⁴⁹

A „soft balancing” mellett a Chávez külpolitikája kapcsán gyakran használt másik fogalom a „szociális hatalom” vagy „szociális hatalmiság”, utalva arra, hogy a szegényeket, kirekesztetteket támogató politikája nem csak Venezuelában, hanem globálisan is érvényes. Ez elsősorban befektetések, hitelek és segélyek formájában jelent meg, és deklarált célkitűzésük volt a fejlődés támogatása. A kedvezményezettek köre nagyjából megegyezik a legfőbb politikai szövetségeseivel: példaként említhetőek a Bolíviának nyújtott készpénz-segélyek, a Nicaraguának juttatott orvosi felszerelések, a haiti oktatásba és egészségügybe investált 20 millió dollár és szintén a szigetországnak nyújtott élelmiszersegélyek, illetve a Kínával és Iránnal folytatott befektetési tárgyalások speciális fejlesztési célú alapok és befektetési bankok felállításáról.⁵⁰ Mindezen túl itt kell megemlíteni a Katrina hurrikán idején (2005) az Egyesült Államok lakosságához eljuttatott fűtőanyagot és élelmiszert, aminek üzenete, hogy Chávez nem államok, hanem politikai elitek ellen lép föl, és a szükségben a „nép” feltétlen támogatandó. A befektetések és hitelek legtöbbször felhasználási feltételek vagy előírások nélkül kerülnek folyósításra, ily módon Venezuela a nemzetközi rendszer új donoraihoz (pl. Kínai Népköztársaság vagy Brazília) hasonló attitűdöt mutat.

A Chávez-érát rendkívül aktív külpolitikai gyakorlat kísérte végig, az elnök számtalan külföldi úton vett részt (több ízben is kritizálták a belügyek elhanyagolásáért) és szinte minden jelentősebb nemzetközi ügyben felszólalt. Annak ellenére, hogy számos kritikusa volt a fejlett államokban, széles népszerűségnek örvendett más fejlődő

⁴⁷ Jeremy Morgan: Venezuela Oil Exports to United States Fall to Record Low. *Latin American Herald Tribune*. Forrás: <http://www.laht.com/article.asp?ArticleId=338267&CategoryId=10717>

⁴⁸ Javier Corrales: Using Social Power to Balance Soft Power: Venezuela's Foreign Policy. In: *The Washington Quarterly*, 2009. 32. évf. 4. sz. p. 98.

⁴⁹ Javier Corrales: Conflicting Goals in Venezuela's Foreign Policy. In: Ralph S. Clem – Anthony P. Maingot: *Venezuela's Petro-Diplomacy. Hugo Chávez's Foreign Policy*. 2011. University Press of Florida, pp. 39-40.

⁵⁰ Corrales, 2009. *i. m.*, p. 99.

világhoz tartozó államokban, de európai (főként szociáldemokrata) értelmiségi körökben is sok támogatója akadt.

Konklúzió és kitekintés

Hugo Chávez elnökké választása a nyolcvanas-kilencvenes évek latin-amerikai és venezuelai politikai struktúráinak és gazdasági egyensúlytalanságainak következménye volt, hatalmon maradása pedig annak tudható be, hogy forradalmi, populista retorikája, éles „oligarchia”- (és USA-)ellenessége, valamint kiterjedt szociális programjai hitelesen közvetítették azt az üzenetet, hogy Chávez a „nép atyjaként” segíti az elesetteket és a rászorulókat, ami biztosította számára a venezuelai szavazók több mint felének támogatását. A kétezres évekre a venezuelai politikai élet a korábbi kétpárti együttműködést felváltva chávistákra és Chávez-ellenesekre oszlott, amit a mai pártstruktúra is tükröz (PSUV vs. MESA).⁵¹

Chávez hazai (ellenzéki) és nemzetközi megítélésében központi szerepet játszott sokszor agresszív retorikája, leegyszerűsítő attitűdje a „jók” és „rosszak” szétválasztásában, valamint a fennálló rend drasztikus átalakításának igénye – amit a belpolitikában sok szempontból (új alkotmány, új pártstruktúra, új politikai szereplők) sikerre is vitt. Az „ellentmondásosságát” hangsúlyozó források arra hívják fel a figyelmet, hogy egyszerre volt a „nép jótevője” és „tekintélyelvű caudillo”. Csakhogy ez nem ellentmondás, sokkal inkább helyi sajátosságok, mindenekelőtt a venezuelai (és általában a latin-amerikai) társadalmak szétszakítottságának eredménye: Chávez a „kintlévők” számára valóban megmentőként lépett föl, hiszen korábban nem tapasztalt juttatásokat nyújtott a számukra, a „bentlévők” számára viszont – megbolygatva a több évtizedes rendet – új politikai játékszabályokat hozott, amelyek szembementek a liberális demokratikus berendezkedés nemzetközi (nyugati) normáival. Nem véletlen, hogy a Chávez-jelenség ennyire átpolitizált, hiszen alapvetően politikai attitűd kérdése, hogyan tekintünk rá, melyik aspektusát emeljük ki, eredményeivel vagy kritikájával azonosulunk. Összességében a latin-amerikai poszt-neoliberális kor egyik legerőteljesebb, lehangosabb alternatívakeresési próbálkozása volt Chávezé, amely felhívta a figyelmet arra, hogy a latin-amerikai történelmi örökség nehezen egyeztethető össze a nyugati politikai és gazdasági modellel; intézményi alkalmazásuk ugyan lehetséges, de a gyakorlatban más eredményt hoznak, mint amit a modell szerves belső fejlődés útján megvalósító társadalmakban látunk.

Chávez a nemzetközi kapcsolatokban – konfrontatívabb retorikával, de megint csak a szélesebb latin-amerikai folyamatokba illeszkedve – hasonló forradalmat, igazságosabb nemzetközi rendet kívánt, olyan többpólusú berendezkedést, amelyben Latin-Amerika önálló, autonóm szereplő lehet; ami egybeesik számos mai latin-amerikai politikai vezető célkitűzéseivel. Ehhez drasztikusan újraírta a venezuelai külpolitika hagyományos alapjait: a reprezentatív demokrácia támogatását szerte a világban és a

⁵¹ A Demokratikus Egység Asztala (Mesa de la Unidad Democrática) Chávez-ellenes venezuelai pártkoalíció, hivatalosan 2008-ban jött létre, a 2012-es választáson pedig közös jelöltet állított.

harmonikus, kiegyensúlyozott viszonyt az Egyesült Államokkal. Ehelyett ugyanis külpolitikai partnereit aszerint válogatta, hogy ki milyen viszonyban áll az „ellenséggel” (Washingtonnal), függetlenül az adott partner politikai berendezkedésétől.

Ahogy az a tanulmányból kiderült, a Chávez-éra távolról sem mutatott egyenletes teljesítményt, 2008/2009-től egy lassú hanyatlás tanúi lehettünk. Ennek ellenére a Chávez halála után, 2013 áprilisában megrendezett választásokon az általa kijelölt utód, a PSUV-párti Nicolas Maduro⁵² győzött; igaz, hihetetlenül szoros közdelemben (Maduro 50,66%-ot, az ellenzéki Henríque Capriles 49,07%-ot szerzett).⁵³ A Chávez nélküli baloldal ugyan újabb hat évre bizalmat kapott, de többszázezer szavazatot veszített a 2012 őszi választásokhoz képest. Az új vezetés előtt álló legfőbb dilemma, hogy hogyan viszi tovább/tovább tudja-e vinni a Chávismo-t Chávez nélkül, Maduro képes lesz-e kilépni a „Chávez-utánczat” szerepből. Az új venezuelai vezetés nincsen könnyű helyzetben: a gazdasági kihívások mellett egy rendkívül polarizált társadalommal kell szembenéznie. Utóbbi talán a Chávez-örökség legnehezebben kezelhető sajátossága: a végletekig ellenséges két politikai tábor között kellene politikai párbeszédet, együttműködést teremteni, hogy a megálmodott részvételi demokrácia modellje életre kelhessen.

⁵² Nicolás Maduro Moros (1962-) venezuelai politikus, 2013-tól Venezuela elnöke. Eredeti foglalkozását tekintve buszsofőr, szakszervezeti szereplőként került a politikába. Chávez elnöksége alatt több funkciót is betöltött, 2006-ban külügyminiszteri kinevezést kapott. A chávezi belső kör egyik leglojálisabb politikusa, Chávez 2013. március 5-én bekövetkezett halálát követően ideiglenes elnök, majd a 2013 áprilisi választás eredményeként hat évre elnyerte az elnöki címet.

⁵³ Alfredo Meza: Maduro se afianza en el poder venezolano. *El País*. 2013. július 19. Forrás: http://internacional.elpais.com/internacional/2013/07/19/actualidad/1374200104_823616.html